

İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı ¹

Osman METİN ² - Şükriye ÜNAL ³

Başvuru Tarihi: 14.11.2022

Kabul Tarihi: 27.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

İçerik analizi; nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi pek çok farklı materyali belli kurallar dahilinde (örnekleme, kodlama, kategori vs.) analiz etmeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan bir tekniktir. Çalışmanın amacı sosyoloji ve iletişim bilimleri alanlarında içerik analizi tekniğinin anlaşılması ve uygulamasında ne tür benzerlik ve farklılıkların olduğunu belirlemektir. İçerik analizinin ne olduğu, hangi türlerinin bulunduğu, analizin tamamlanabilmesi için hangi aşamalardan geçilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda iletişim bilimleri ve sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümü içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmektedir. 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimlerinde hazırlanan otuz iki doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında sekiz doktora tezi, iletişim bilimleri alanında ise sekiz doktora tezi olmak üzere toplam on altı doktora tezi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara bakıldığında iletişim bilimleri alanında hazırlanan tezlerin içerik analizini yardımcı bir teknik olarak kullanılmadığı, kategori ve kod oluşturmaya özen gösterildiği tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinde ise içerik analizi tekniği çoğunlukla yardımcı bir teknik olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçerik Analizi, İletişim Bilimleri, Sosyoloji, Doktora Tezleri

Atıf: Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ometin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0888-1485

³ Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, sukriye.unal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9535-245X

The Content Analysis Technique: Its Use in Communication Sciences and Ph.D. Theses in Sociology

Osman METİN⁴ - Şükriye ÜNAL⁵

Submitted by: 14.11.2022

Accepted by: 27.12.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Content analysis; It is a technique included in the qualitative research method that aims to analyze many different materials, such as documents, texts, and documents within specific rules (sampling, coding, category, etc.) to reach the objective, measurable and verifiable information. The study aims to determine what kind of similarities and differences exist in understanding and applying content analysis techniques in sociology and communication sciences. It focuses on what content analysis is, what types there are, and what stages should be passed to complete the analysis. For this purpose, the method section of doctoral theses prepared using content analysis techniques in the communication sciences and sociology field is examined using content analysis techniques. It has been determined that thirty-two doctoral theses were prepared in sociology and communication sciences between 2013-2021. A total of sixteen doctoral theses, eight of which are in the field of sociology and eight in the communication sciences, constitute the research sample. When the findings are examined, it has been determined that the content analysis of the theses prepared in the field of communication sciences is not used as an auxiliary technique, and care is taken to create categories and codes. Content analysis was mainly used as an auxiliary technique in doctoral theses prepared in sociology.

Keywords: Content Analysis, Communication Sciences, Sociology, Ph.D. Theses

⁴ Afyon Kocatepe University, Faculty of Sciences and Literature, Department of Sociology, ometin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0888-1485

⁵ Ph.D. Candidate, Afyon Kocatepe University, Faculty of Sciences and Literature, Department of Sociology, sukriye.unal@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9535-245X

Giriş

Her bilim dalı kendi çalışma alanına uygun olacak şekilde araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanmaktadır. Sosyal bilimlerde içerik analizi tekniği sıklıkla kullanılmaktadır. İçerik analizi tekniği, ele alınan konu hakkında genel eğilimleri ortaya çıkarmada etkili bir araçtır. Bunun yanı sıra daha sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalara da yol göstericidir. İçerik analizi tekniği nitel ve nicel olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Nicel içerik analizinde, çalışma konusu kapsamında incelenen belge veya dokümanların analiz edebilmesi için kategoriler ve kodlar oluşturulmaktadır. Kategori ve kodlar aracılığıyla bazı kavramlar tespit edilmekte ve incelenen dokümanda ne kadar sıklıkla kullanıldığına bakılmaktadır. Yani, gerçekliğe ulaşabilmek için kavramlardan sayısal veriler elde edilmektedir. Nitel içerik analizinde ise gerçekliğe ulaşabilmek için nedir? Neden? Nasıl? soru kelimelerine cevap aranmaktadır. Böylece yüzeysel olarak görünmeyen gizli mesajlar ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada amaç, sosyal bilimlerde içerik analizi tekniğinin kullanımına ilişkin farklılıkların olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda yüksek öğretim kurumunda doktora derecesinde, içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eğitim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi tekniğinin daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir. İletişim bilimlerinde ve sosyoloji alanında hazırlanan doktora tez sayısının daha düşük olması ve karşılaştırma yapabileme imkanı sunması nedeniyle 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında hazırlanmış on altı doktora tezi araştırmanın örnekleme dahil edilmiştir. Bu doktora tezlerinin yöntem bölümleri belirlenen kategoriler çerçevesinde içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz öncesinde içerik analizi nedir? İçerik analizinin hangi türleri vardır? İçerik analizi yapılırken uygulanması gereken aşamalar nelerdir? gibi sorulara cevap olacak şekilde bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmanın, sosyal bilimler alanında içerik analizi tekniğini çalışmalarında uygulamak isteyen araştırmacılara yol göstermesi ve kaynak olması hedeflenmektedir.

İçerik Analizi

İçerik analizinin uygulanması 16. Yüzyılda ilk iletişim aracı olan gazetelerde dini söylemlerin ne ölçüde yer aldığı sorusuna cevap aramak amacıyla yapılmıştır. Günümüz içerik analizi uygulamalarına uzak sayılabilecek nitelikte olan bu çalışmalar sonrasında 20. Yüzyıl başlarında gazetecilik alanında eğitim gören öğrenciler iç politika, iş, suç işleme, boşanma, spor gibi temaları ele alarak gazete yazıları üzerinde içerik analizi uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. 1930'lı yıllara gelindiğinde Harold D. Lasswell ve arkadaşları iletişim, politika ve propaganda ilişkilerini açıklamaya yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir (Aziz, 2015, s. 131-132). 1960'lı yıllarda bilgisayar destekli içerik analizi uygulamalarının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte çok sayıda ve hacimli metinlerin daha sistemli ve kolay şekilde yapılabilmesine imkân sağlamıştır (Yıldırım, 2015, s. 116). Kitle iletişim araçları ve yayın organlarının gelişmesine bağlı olarak da bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir teknik haline gelmiştir. Günümüzde dil, iletişim bilimleri, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok bilim dalında kullanılmaktadır.

Araştırmacı içerik analizi tekniğini kullanarak belirlenen metinlerin, belgelerin, dokümanların, temaların içeriklerini belli kurallar dahilinde nesnel bir şekilde analiz edebilmektedir. İçerik analizi, *“iletilerin açık olan içeriğinin nesnel ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır”* (Fiske, 1996, s. 176). Bu teknik sosyal gerçekliğin niteliğinin belirlenerek analiz edilmesi açısından da oldukça elverişlidir. İçerik analizi için kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse:

“Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelim dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür. Planlama aşamasında zayıf olarak görülsün bile uygulamada etkili ve ilginç sonuçlar vermektedir. Niceli nitelile dönüştürebilmeyi, yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilmeyi sağlayan çok işlevli ve giderek gelişen bir tekniktir” (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 21-22).

Bernans Berelson içerik analizini “*iletişimin açıklanan içeriğinin yansız, sistematik sayısal tanımlarını yapan bir araştırma tekniği*” olarak tanımlamaktadır. Berelson’un vurguladığı gibi içerik analizinde yansızlık önem arz eden bir özelliktir. Çünkü içerik analizinde amaç ilk bakışta fark edilen, zorlanmadan algılanan unsurlara ulaşmak yerine kolayca görünmeyen üstü örtülü olan öğeyi elde etmektir. Bu amaca ulaşmak isteyen araştırmacı bilgi birikimine, tutumlarına, sezgilerine, değerlerine değil nesnel okuma ilkelerine bağlı kalarak yansız ikinci kez bir okuma gerçekleştirmelidir. Berelson yansızlığın yanında içerik analizinin sistematik oluşuna vurgu yapmaktadır. Analiz yapılırken belli bir düzen ve ilkelere bağlı kalmalı bunun için de kategori oluşturularak tasnifler yapılmalıdır. Yani analiz sonrasında anlama ilişkin bir kanıt oluşturulmalıdır (Bilgin, 2006, s. 1). Krippendorff İçerik çözümlemesini “*bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan araştırma tekniği*” olarak tanımlamaktadır. Krippendorff bu tekniği kullanan diğer araştırmaların aynı verileri kullanarak benzer sonuçlar elde etmesini beklemektedir (Aziz, 2015, s. 133-134). İçerik analizi, “*Metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır*” Krippendorff, içerik analizinin yinelenebilir olmasına, Weber gönderen alıcı ilişkisine dikkat çekerken her ikisi de analiz edilecek belgelerden çıkarım yapılması neticesinde sonuca ulaşıldığını vurgulamaktadır (Weber 1989; akt, Koçak ve Arun, 2006, s. 22).

Gökçe (2006), içerik analizinde çok sayıda materyal içerisinden sistematik ve ortak veriler elde edebilmek, metin içeriklerini anlamlandırılabilir ve yorumlayabilmek için içerik analizinin temel ilkelerine bağlı kalınması gerektiğini vurgulamakta ve “Yorumlanan ileti geçerli mi? Diğer yorumlarla genelleştirilebilir mi? Anlamlandırılan ve yorumlanan, gerçekten aranan ve ölçülmek istenen boyut mu?” gibi soruların ortadan kalkması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca içerik analizinin ilkelerine bağlı kalındığı sürece metnin altında yatan gizil anlamlar tespit edilerek sosyal gerçeklik hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Çıkarımlarda bulunurken metnin bütünü bağlamında kopmamak gerekir aksi takdirde kategoriler, sınıflandırmalar, kodlamalar aracılığıyla oluşturulan analizlerin anlam bütünlüklerinde bozukluklar meydana gelebilir. Bu durum metnin doğru analiz edilmesine engel teşkil etmesi mümkündür Gökçe, 2006, s. 21-23).

Her bilimsel araştırma tekniğinde olduğu gibi içerik analizinin de güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Büyük hacimli metinlerin birden fazla kodlayıcıyla çözümlenmesinde (örneğin yıllarca yayınlanmış dergi veya gazete yazıları), günümüzde ulaşılması mümkün olmayan belge ve dokümanların incelenmesinde kullanılabilir. Şu an hayatta olmayan insanların yazıları ya da geçiş döneminde yayınlanan haber bültenlerin incelenmesinde yani zamansal veya mekânsal olarak belli bir mesafesini var olduğu durumlar için de etkili bir teknik olabilmektedir. Ayrıca bir metnin içinde ilk bakışta fark edilmeyecek mesajların görünür olmasını sağlama açısından faydalıdır (Neuman, 2017, s. 468). İçerik analizinde kullanılan belgeler veya dokümanlar araştırma yapmak amacıyla üretilmemekte aksine halihazırda var olan bu belgeler araştırmadan bağımsız olarak ele alınarak incelenmektedir. Bu yüzden de analizlerin neticesinde beklenmeyen ve önem arz eden izlere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Örneğin, kitap ya da dergide toplumsal cinsiyet eşitsizliğini vurgulayan yazılı veya görsel içeriklerin var olması yüzeysel bakıldığında fark edilemez ancak detaylı içerik analizine tabi tutulduğunda

verilmek istenen mesaj ortaya çıkabilmektedir. Örneklem grubuna dahil edilen belgeler detaylı incelemelere tabi tutulduğu için olay, kişi ve durum hakkında daha çok bilgi edinmeye olanak sağlamaktadır (Merriam, 2018, s. 141).

İçerik analizi çoğunlukla nitel araştırma içerisinde ele alınsa da nicel araştırmalarda da kullanılabilir. Bu yüzden içerik analizi kendi içerisinde nitel ve nicel içerik analizi olarak iki grupta ele alınmaktadır. Nicel içerik analizinde inceleme konusu olan kavramların ve kelime gruplarının sayıca ne kadar tekrarlandığı önem arz ederken nitel içerik analizinde kullanılan materyallerin sosyal etkileşim ve iletişim yönü ele alınmaktadır. İster nitel içerik analizi olsun isterse nicel içerik analizi olsun inceleme altına alınan içeriğin kodlanarak belli kategorilerle sınıflandırılması neticesinde her türden içerik özetlenerek analiz edilebilmektedir (Gül ve Nizam, 2021, s. 182).

Nitel ve Nicel İçerik Analizi

Nitel içerik çözümlerinde metnin içerisinde önemli olarak görülen temalardan bazı kategoriler oluşturulmakta ve sosyal gerçekliğin çoklu tanımlamalarıyla betimlemeler yapılmaktadır. Düzenli bir şekilde hazırlanmış kodlama ve kategorileştirme sistemi yeni kuramların ve modellerin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanı sıra var olan kuramlar doğrulanabilmekte ya da belirli fenomenler hakkında çıkarım yapmaya olanak sağlamaktadır (Gül ve Nizam, 2021, s. 185). Nitel içerik analizi çalışmalarında betimleyici (nasıl, nedir vs.) ve açıklayıcı (neden, niçin gibi) sorular yer almaktadır. İçeriğin görünen boyutlarından ziyade yüzeysel olarak görünmeyen gizil mesajlarına ve iletilerine ulaşılmaya çalışılmaktadır (Yüksel, 2019, s. 142).

Nicel içerik analizi tekniği sıklıkla yazılı metinlerin analizinde kullanılmaktadır. Temel amacı kategoriler oluşturma esnasında belirlenen kelimelerin veya kavramların tekrar etme sıklığını tespit etmektir. Nicel içerik analizinde genel olarak yazılı metnin görünür yüzeyindeki içeriğin kodlanması ele alındığı için açık kodlama daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin metin içerisinde geçen bir kelimenin veya kavramın kaç kez kullanıldığı gözden geçirilerek not edilmektedir. Bu işlem için bilgisayar programlarından da yararlanılmaktadır. Açık kodlamada aranan kelime ya vardır ya da yoktur. Bu açıdan güvenilirliği oldukça yüksektir. Ancak kelimenin birden fazla yan anlamı da olabilmekte ve kolayca gözden kaçabilmektedir. Özellikle de bilgisayar programı ile hazırlanan açık kodlama sistemlerinde daha sık görülebilmektedir. Bu sebepten açık kodlamanın ölçüm geçerliliği kısıtlanmaktadır (Neuman, 2017, s.470).

Nicel içerik analizinin tercih edilmesinin belli başlı amaçları vardır. Sayısallaştırma güvenilirliği artırmaktadır. Burada güvenilirlikten kast edilen, veri analizi sonrasında tekrarlanan çalışmada aynı sonuçların elde edilebilir olması veya aynı verileri analiz eden araştırmacılar arasında bir uyum ve tutarlılık olmasıdır. Ayrıca analizin temelini oluşturan kategorilerin belirli standartlar dahilinde yapılması güvenilirliği artırmaktadır. Diğer bir amaç ise yanlılığı azaltmaktır. Yansızlıktan söz ederken tamamen nesnel veriler elde etmek amaçlanmamaktadır. Analizler yapılırken yorumlamaların daha adil bir şekilde yapılmasına imkan sağlaması hedeflenmektedir. Yine nitel verilerin sayılara dökülerek kategoriler arasında karşılaştırma yapılabilmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 162). Tüm bunların yanı sıra içerik analizi düşük maliyetle yapılabilecek bir analiz tekniği olması nedeniyle de avantajlıdır. İçerik analizinde kayıt altına alınmış belgeler kullanılmakta ve sadece oradaki mesajlar incelemeye tabi tutulmaktadır. Belgelerin meydana gelmesinde etkili olan kişi ve kurumların yüklediği anlamlar sınırlıdır. Bu durum içerik analizi tekniği açısından dezavantaj oluşturmaktadır (Berg ve Lune, 2015, s. 408).

Nicel içerik analizi sosyal gerçeklik hakkında çıkarımda bulunmamıza olanak sağlamakta ancak analiz edilen metinlerin ne dereceye kadar sayısallaştırılabilir olduğu sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle de bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. İlki, yazılı metinlerden sayısallaştırılmış sistematik bilgi elde ederken metnin parçalara bölünmesi neticesinde genel yapısının bozulmasıdır. İkincisi, metin ve içeriğin birbirinden ayrı ele alınması bağlam kopmasına sebep olmaktadır. Üçüncüsü ise metnin sadece görünen yüzüyle ilgilenilmesi ve derin anlamların keşfedilmemesidir. Son olarak nicel içerik analizinde odaklanılan metnin değer belirtilerinin sayısal olması, karmaşık olguların anlaşılmasında etkin bir rol oynamadığı düşüncesiyle eleştirilmektedir. Esasında nicel içerik analizinin özü yazılı metinden sayısallaştırılmış sistematik bilgi elde etmek olduğu düşünülürse eleştirilerin anlamsız olduğunu görmek mümkündür. Eksiklik olarak düşünülen noktaların tamamlanması için içerik analizinin bir diğer türü nitel içerik analizine başvurmak yerinde olacaktır (Gökçe, 2006, s. 40-41). Nicel ve nitel içerik analizinde odaklanılan noktalar birbirinden farklılık göstermekte ve bir nevi birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir.

İçerik Analizi Nasıl Yapılır?

Hansen ve arkadaşlarına göre (2003) içerik analizi altı farklı aşamadan geçmektedir. Bunlar sırasıyla araştırma problemini tanımlama, örneklem belirleme, çözümlene birimlerinin belirlenmesi, kodlama cetvelini oluşturma, kodlama cetvelini sınırlama, güvenilirliği ölçme, verileri çözümlene şeklinde açıklanmaktadır. İçerik analizinin metodolojisine dair yapılan sınıflamalarda da benzer aşamaların yer aldığı görülmektedir (Hansen 2003; akt. Taylan, 2011, s. 74). Ancak daha kapsamlı olması nedeniyle bu çalışmada Hansen ve arkadaşlarının belirlediği altı basamak esas alınmaktadır.

Problemin Saptanması ve İçerik Belirleme

İçerik analizinde araştırma probleminin belirlenmesi ilk ve önemli bir adımdır. Diğer bilimsel araştırmalarda olduğu gibi içerik analizinde de araştırmaya başlamadan önce problem belirlenmekte ve ona göre içerik oluşturulmaktadır. Nicel araştırmalarda değişkenler ve istatistik testler için hipotezler kurulmakta nitel araştırmada ise temel bir olguyu çevreleyen karmaşık etmenleri, farklı bakış açıları ve olgulara yüklenen anlamları ortaya çıkarmak için bir sorunsal oluşturulmaktadır. Araştırma sorusunun nasıl formüle edileceği araştırmanın yöntemini belirlemektedir (Creswell ve Creswell, 2021, s. 133). Bu nedenle araştırma problemi detaylı, denetlenebilir, fonksiyonel sorularla oluşturulmaktadır. Böylece içerik analizinin doğru bir uygulaması yapılabilmektedir.

İçerik analizinin temel amacı metinlerin içindeki bilgi yığını sistematik bir şekilde en aza indirgemektir. Bu açıdan bakıldığında araştırma sorusu hem yöntemin hem de içeriğin temel belirleyici ölçütü olmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 48). İçerik analizinde araştırma sorusu açık, net bir şekilde belirtilmeli mantıksal, akılcı, uygulanabilir, kuramla ilişkili ve yakın çevredeki olgulara bağlantılı olmalıdır. Neticede bu özellikler ile oluşturulan araştırma problemi, araştırmacıya hangi işlevlerin yerine getirileceği, nelerin araştırmanın konusu dışında kalacağı hakkında fikir oluşturmaktadır (Gökçe, 2006, s. 55). Bu sayede araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından bir sorun oluşmamaktadır.

Örneklem Seçimi

Örnekleme, her araştırma türü için önemli bir aşamadır. İncelemek istenilen konu hakkında tüm verilere ulaşmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle araştırılmak istenen konuya ilişkin örneklem kümeleri oluşturulmaktadır. Temelde olasılıklı ve olasılıklı olmayan örnekleme olmak üzere iki örnekleme türü bulunmaktadır. Bu örnekleme türleri araştırmanın metodolojisine ve amacına göre farklılık göstermektedir. Eğer çok sayıda kişiden veri toplanacaksa zaman ve maliyet göz önüne alınarak rastlantısal(olasılıklı) örnekleme türleri tercih edilmektedir. Nicel araştırma içerisinde bu tür örneklemlere daha çok rastlanılır. Nitel

araştırmacılar daha küçük örneklem gruplarıyla çalışmakta ve belirli bir bağlamda toplumsal yaşam süreçleri hakkındaki bilgilerini geliştirecek örnek olaylar bulma çabalarından dolayı nicel araştırmadaki kadar büyük örneklem grupları oluşturulmamaktadır (Neuman , 2017, s. 319-320). Bu nedenle de amaçlı örneklem çeşitleri kullanılmaktadır.

Çalışmanın örneklem grubu oluşturulurken “araştırma evreni nedir ve buradan ne kadar bir örneklem seçilmelidir? Tekraren yapılacak araştırmalar tutarlı sonuçları verebilecek midir ve dolayısıyla araştırma tekrar edilebilir nitelikte midir? Öngörülenler ölçülebilmiş midir?” gibi sorular araştırma yöntemi fark etmeksizin cevaplanması gereken temel sorulardır (Koçak ve Arun, 2006, s. 22). İçerik analizinde de örneklem seçerken bu kriterler dikkate alınarak örneklem grubu oluşturulmaktadır. Çünkü içerik çözümlemesinde “iletinin belli alanlarının dahil edildiği” ve “diğerlerini dışarıda bırakıldığı” bir bakış açısından ziyade içerik çözümlemesinde bilimsel bir nesnellik iddiası vardır (Fiske, 1996, s. 177). İçerik analizinde araştırma sonuçlarının genellenebileceği materyallerin tümü, araştırma evreninin içine dahil edilmekte ve tüm materyaller eksiksiz bir şekilde çözümlenmektedir. Araştırmacı eğer çalışma evreninin tamamına ulaşmış metinleri çözümlenebiliyorsa tam sayım yolunu tercih etmektedir. Fakat araştırma konusuna ve amacına uygun nitelikte pek çok metnin bulunması, zamanın kısıtlı, maliyetin yüksek olması gibi nedenlerden araştırmacı, analizinde zaman, mekân ve alana göre sınırlandırma yapmaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 53). Örneğin çizgi filmlerde aile nasıl tasvir edilmektedir şeklinde bir araştırma problemi oluşturulduğunda hangi çizgi filmleri? Ve bu çizgi filmlerin hangi bölümleri çalışmaya dahil edilecek gibi sorular çalışma-örneklemimin ilk aşamasını oluşturmaktadır. İlk olarak ulusal ya da uluslararası düzeyde yayın yapan televizyon kanallarında yayınlanan çizgi filmler mi?, internet kanallarında yayınlanan çizgi filmler mi? yoksa farklı platformlarda yayınlanan çizgi filmler mi? olacağı belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye’de ulusal kanallarda yayınlanan çizgi filmler şeklinde belirlenmiş bir çalışma olduğunu farz edelim. Bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Sonraki aşama Türkiye’de ulusal kanallara yayınlanan çizgi filmlerin listesi yapılarak hem araştırmanın evrenini temsil edebilecek hem de araştırmanın amacına uygun nitelikte olasılıklı örneklem çeşitleri kullanılarak uygun örneklem sayısı ve içeriğinin belirlenmesidir (Yıldırım, 2015, s. 134). Burada amaç evreni temsil edebilecek en küçük örneklem grubunun oluşturulmasıdır.

Çözümleme Birimlerinin Belirlenmesi

İçerik analizinde örneklem seçimi yapıldıktan sonra çözümleme birimleri oluşturulmaktadır. Çözümleme birimleri dilsel birimler ve dilsel olmayan birimler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Dilsel birimler içinde kelimeler, cümleler ve paragraflar çözümlenmektedir. Genelde propaganda ve haber çözümlemelerinde cümle paragraflar temel alınmaktadır. Çünkü cümle ve paragraf çözümlemelerinde birden fazla “konucuk” bulunabilmektedir. Çözümleme birimlerinde kilit kavramların önemi büyüktür. Bir cümle veya paragraf içinde birden fazla sav yer alabilmektedir. Dilsel olmayan birimlerde belgeler, belgelerin parçaları, karakterler yer almaktadır. Belgelerin içinde konularına göre gazete köşe yazıları, basılı ve televizyon reklamlarının tümünü bu grupta toplayabilmektedir. Belgelerin parçalarında kitap bölümü, sinema ve televizyon programlarındaki belirli dakikaları inceleyebilmektedir. İçerik analizlerinde kişi veya karakter özellikleri birim olarak ele alınabilmektedir. Berelson’un ABD başkan yardımcılarında bulunması gereken özellikleri incelediği çalışma buna örnek verilebilir (Geray, 2006, s.150).

İçerik analizinin kalitesini gösteren temel faktör kategori sistemidir. Bu sistem, araştırma problemi açısından önemli bilgilerin ve kavramların seçilmesinde etkili bir araç olmaktadır. Kategoriler aracılığıyla sosyal gerçek tanımlanarak yeniden yapılandırılmaktadır. Araştırma sorusuna uyum sağlamayan içerikler konu dışı bırakılarak gruplandırılmaları yapılmakta ve kategoriler oluşturulmaktadır (Gökçe, 2006, s. 58). Kategorileştirme kelimesi bir bütünü oluşturan parçaların belirli kıstaslara göre birbirinden ayrılarak tekrar gruplandırması anlamına gelmektedir. İçerik analizinde kategorileştirme aşaması kargocunun bir araç dolusu paketi farklı

adreslere dağıtma süreciyle benzerlik göstermektedir. Kargocu aracına yükleme yaparken dağıtım rotasına uygun kategorileştirme yaparsa paketlerin yükleme ve dağıtım süreci daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Benzer şekilde içerik analizine başlanmadan önce oluşturulan kategoriler analizin rotasının belirlenmesinde ve daha sistemli olmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra kategoriler, bir bütünlük içinde bulunan dokümanlardan anlamlı parçalar oluşturmayı sağlamaktadır. Bu sayede yeni bir gruplandırmalara olanak sunmakta ve çözümlemenin sonuca ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Metin içerisinde bütünlük oluşturan mesajlar parçalara bölünmekte uygun, kategoriler altında tekrar birleştirilmekte ve sınıflandırılmaktadır.

Kategori ya da tema, içerik analizinde elde edilen kavramlardan daha soyut, genel ve kapsayıcı olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.163). Bu nedenle kategoriler belirlenirken şu hususlara dikkat etmek gerekmektedir: “Homojen; kategoriler içindeki öğeler aynı olmalı, bütünsel; kategori içindeki mesajların tümünü kapsayıcı olmalı, objektif; farklı kodlayıcılar aynı öğeleri aynı kategorilere sokmalı, amaca uygun; hedeflere göre uyarlanabilir olmalıdır” (Bilgin, 2006, s.13). Kategoriler oluşturulurken bu hususların dikkate alınması analiz sırasında araştırmacının işini kolaylaştırmakta aynı zamanda çalışmayı sistematik ve planlı hale getirmektedir.

İçerik analizinde kategoriler yani birimler oluşturulurken konu, biçim, değerlendirici, aktör ve hedef olmak üzere temelde beş farklı kategori sistemi bulunmaktadır. Konu kategorileri radyo, televizyon programları, müzik, haber yayınları, gazete gibi yazılı, görsel veya sesli materyallerin içerikleri konularına göre kategorilendirilmektedir. Biçim açısından bakıldığında ise belgelerin içeriğinden ziyade formuna göre kategoriler oluşturulmaktadır. Değerlendirici kategoriler kendi içerisinde bakış açılarına ve değerlere göre ayırmakta ancak temel amaç yazarın konuları nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmaktır. Kişilere ve aktörlere göre oluşturulan kategorilerde “daha çok siyasi aktörler üzerinden çözümleme yapılmaktadır. Kişiler, oyuncular ve karakterlerin özellikleri merkeze alınarak sınıflandırma yapılmaktadır.” Hedef kategorilerinde ise içeriğin kime hitap ettiği ile ilgili (çocuklara yönelik, okul çevresine yönelik, engellilere yönelik vb. gibi) bir sınıflandırma yapılmakta ve kategoriler aracılığıyla içeriğin hedef aldığı kesime yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. (Geray, 2006, s. 150-151; Yıldırım, 2015, s. 143). Bu kategorilerin dışında yapılan çalışmaya özgü farklı kategorilerde oluşturulmaktadır.

Kategoriler sadece analizin hangi metin birimlerini kapsayacağını belirlemede etkili değil aynı zamanda somut metin içeriklerinin hangi açılardan benzerlik ya da farklılık gösterdiğini belirlemede de etkili olmaktadır. Kategorileri oluşturma aşamasında alt kategoriler belirlenmekte ve bu kategorilere uygun tanımlamalara yer verilmektedir. Bu ana kategorilere yenileri eklenebilmektedir. Ancak bu ana kategorilerin birbiriyle birleştirilmesi veya kategori dışı bırakılması uygun değildir. Kategoriler aracılığıyla varsayımlarla somut metinler arasında ilişki kurulmakta ve metin içeriklerinin hangi kategorilere yerleştirileceği kuramsal düzeyde belirlenmiş olmaktadır. Kategori sistemi araştırmanın evrenini oluşturan metinlerin veya materyallerin tümüne uygulanabilir nitelikte olduğu sürece geçerlilik kazanmaktadır (Gökçe, 2006, s. 93-100).

Kodlama Cetveli Oluşturma

Kodlama aşamasında amaç, incelenen belgelerin hangi güdü ve niyetle meydana geldiğini anlamak değil metin içinde var olan ve desteklenen anlamı keşfetmektir. Yani kodlama araştırmayı her yönden genişleterek derinlemesine analiz yapmaya imkân sağlayan güçlü bir araçtır. Kodlamada araştırmacı, analiz edeceği verileri anlamlı bütünler halinde nasıl parçalara ayıracağını planlamaktadır. Verileri çözümleme sürecinde araştırmacının neyi aradığının farkında olabilmesi için kodlama aşamasında çalışmanın temel sorularını ve kavramsal çerçeveyi dikkate alması gerekmektedir. Araştırmacı, veri setini birkaç kez okuyarak veya ortaya çıkan kodlar üzerinden tekrar tekrar çalışarak farklı kategorilerdeki verilerin benzer kodlarla analiz edilip

edilemeyeceğini anlamaya çalışmakta, belgelerden anlamlı parçalar oluşturmaktadır. Böylece kategori sınırları net bir şekilde çizilerek planlama süreci tamamlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s. 164). Bu nedenle de içerik analizinde kodlama zihinsel açıdan oldukça yorucu ve meşakkatli bir süreçtir.

Silverman (2018), içerik analizinde kodlama yaparken belirlenen kelime, cümle ve paragraf işaretler koyarak etiketler vermeyi pratik bir yol olarak görmektedir. Verilen bu etiketler soyut veya tanımlayıcı nitelikte olabilmektedir. Kod olarak mevcut verileri özetleyen anahtar kelimeler ya da, deyimler, cümleler kullanılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca kod oluşturma esnasında etiketleri insanların kullandığı kelimelerden ya da onların ifadelerini değiştirerek de elde edilebileceğini vurgulamaktadır (Rapley, 2011; akt. Silverman, 2018, s. 168). Silverman'ın belirttiği gibi içerik analizinin kodlama aşamasında bu kriterleri dikkate almak kodlama sürecini kolaylaştıracaktır.

İçerik analizinin kodlama aşamasında Strauss (1987) dört temel kural olduğundan bahsetmektedir. İlki, “*Veriye özgün ve tutarlı sorular seti yöneltmek.*” Yani her çalışmaya özgü hedefler belirlenmeli kalıplaşmış ifade ve kalıplardan kaçınılmalıdır. Böylece çalışmanın amacına uygun hedefler meydana gelmekte ve ön görülemeyen ya da gözden kaçan noktalar en aza indirilebilmektedir. İkincisi “*Verileri detaylıca analiz etmek.*” Strauss kodlamayı bir huniye benzetmektedir. Başlangıç aşamasında tıpkı bir huni gibi kapsamının daha geniş olduğunu ve ilerleyen süreçte yapının anlamına destek sağlayacak şekilde ifadelerin daraltıldığını ve son aşamada anlamlı ve net bir şekilde belgenin özü ortaya çıkarıldığından bahsetmektedir. Üçüncüsü, “*Teorik not eklemek için sık sık kodlamaya ara vermek.*” Araştırmacılar analiz edilecek tüm belgelerinde kuram ve varsayımları destekleyici yorumlara, kavramlara veya kategorilere eğilimli olmak onlara daha kullanışlı gelmektedir. Bu durumdan kaçınabilmek için teorik olarak yeni notlar eklerken zaman zaman ara vermek daha sağlıklı olacaktır. Dördüncüsü, “*Yaş, cinsiyet, sosyal statü ve benzeri gibi geleneksel verilerin analitik ilişkisini, veri, onun alakalı olduğu gösterene kadar ilişkili varsaymamak.*” İçerik analizine başlamadan önce araştırmacının amacına uygun olarak bir merkez belirlenir. Bu merkez etrafında veriler analiz edilmeye çalışılır ancak belirlenen merkezi ya da bakış açısını desteklemeyen veriler elde edildiğinde araştırmacı sonucu kabul etmeli ve ısrarcı olmamalıdır (Strauss 1987; akt. Berg ve Lune, 2015, s. 396-398). Örneğin mültecilerin sosyal uyum süreçleri ile ilgili bir çalışma yapmak için yola çıkan bir araştırmacı içerik analizini tekniğini kullanarak belgelerini, dokümanlarını veya materyallerini seçerken konuya uygun örneklem grubu oluşturur. Analiz öncesinde bazı kodlamalar ve kategoriler oluşturur ve merkeze sosyal uyum kavramını alır. Fakat her zaman analiz sonrasında elde edilen veriler varsayımlarla ilişkili olmayabilir. Varsayımlarla ilişkili olduğunu göstermek için çaba harcanmamalıdır.

Kodlama Cetveli Sınama ve Güvenirliği Ölçme

İçerik analizinin güvenirliliği büyük oranda kodlama sürecine bağlıdır. Bu nedenle belirsiz kategorilerle oluşturulan kodlamalar güvenirliliği zedelemektedir. İçerik çözümlemesinde geçerliliği hedefler ve araçlar arasındaki uyum belirlemektedir. Bu nedenle çözümleme sırasında metinde geçen mesajlar saptırılmadan amaca ulaşılmaya çalışılmalıdır (Bilgin , 2006, s.17). İçerik analizinin güvenirliliğini ve geçerliliğini sınanmasında iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, analiz aşamasına geçmeden önce belirlenen evren ve örneklemin başka araştırmacılar tarafında ulaşılabilir olması; ikincisi, kodlama sırasında oluşturulan yönergenin başka araştırmacılar tarafından uygulandığında aynı materyallerden benzer özelliklere sahip sonuçlar edilmesidir. Bu nedenle kodlama cetvelinin uygulama aşamasında kodlayıcılar arasındaki farkın en az olması için özen gösterilmektedir. İçerik analizinin güvenirlilik açısından sübjektif özelliğe sahip bir teknik olarak algılanmasında etkili olabilecek en önemli husus da kodlamalar arasında oluşan farklılıklardır (Aziz, 2015, s. 145).

Genel manada kodlama yapmak demek herhangi bir şeyi düzen içerisine koymak demektir. Kodlar aracılığıyla oluşturulan düzen, bir şeyi sistemin ya da sınıflandırmanın bir parçası haline getirmektedir. Böylece kategoriler meydana gelmektedir. Nitel veri analizlerinde kodlama yapılabilmesi için oluşturulan kodlar tekrarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Analizin ~~hem de~~ açıklama yapabilmek için verilerin parçalara ayrılması, gruplandırılması tekrardan organize edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Saldana, 2019, s. 9). İçerik analizi için örneklem seçiminde sonraki aşama olarak kodlama, çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği için önem arz etmektedir.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için farklı stratejiler geliştirilmektedir. Bu stratejilerden biri olan üçgenlemede, aynı olay ve olgulara farklı şekillerde bakarak varılan sonuçlarda güvenirliliğin veya inanırlılığın artırılması amaçlanmaktadır. Nitel veri analizlerinde üçgenleme stratejisinin dört türü bulunmaktadır. Birbirinden farklı veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla elde edilen bulguların tutarlılığını ölçmek amacıyla yöntem üçgenlemesi kullanılmaktadır. Farklı veri kaynaklarını aynı yöntem kullanılarak veri elde edilmesine, kaynakların üçgenlemesi adı verilmektedir. Aynı bulguların birbirinden farklı uzmanlar tarafından gözden geçirilmesi, analizci üçgenleme olarak tanımlanmaktadır. Son olarak verileri yorumlama aşamasında çoklu bakış açısı veya kuramların kullanılmasıyla oluşturulan kuram/bakış açısı üçgenlemesi yer almaktadır (Patton, 2014, s. 556). Üçgenleme stratejisinde farklı yöntem, kaynak, analizci ve bakış açıları ile çalışmanın bulgularında meydana gelebilecek tutarsızlıkların olabildiğince ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Merriam (2018), üçgenleme stratejisi dışında yedi tane daha stratejiden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, belirsiz kalan yorum veya verilerin, tekrar geri dönüş sağlanarak "**katılımcı doğrulaması**" yapılmasıdır. İkincisi, "**veri toplama aşamasında yeterli katılımı**" sağlamak amacıyla belirli bir doygunluğa ulaşana kadar veri analizine devam edilmesidir. Üçüncüsü, "**araştırmacının yansıtıcılığı**" yani araştırmacının kendisine ait görüş, varsayım, ön yargıları gibi etkenleri eleştirel olarak yaklaşabilmesini kastetmektedir. Dördüncüsü "**uzman incelemesi**," elde edilen bulguların birbiriyle uyumu veya net bir yorumun yapılamadığı durumlarda araştırmacının meslektaşlarıyla müzakere yapmasıdır. Beşincisi "**denetleme tekniği**," yapılan çalışmanın her aşamasında detaylı olarak kayıtların tutulması stratejisidir. Altıncı olarak yapılan çalışmayı belirli bir bağlamda ele alabilmek amacıyla "**yoğun tanımlama**," yapılmasıdır. Son olarak "**azami çeşitlilik**," örneklem seçimi yaparken olanaklar çerçevesinde bilinçli olarak çeşitlilik ve farklılıkların olmasına özen gösterilmesidir (Merriam, 2018, s. 221). Özetle, güvenilirlik denilince tutarlılık ve sağlamlık akla gelmektedir. Elde edilen bulguların analizinde tutarlılığın oluşması için kullanılan bu stratejiler yapılan araştırmanın güvenilirliğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Verilerin Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi, analiz öncesinde hazırlanan kodlama kağıdına göre yapılmaktadır. Kodlama kağıtları metne bağlı olarak basitleştirilerek kısaltılmakta ve her bir örneklem için ayrı ayrı doldurulmaktadır. Çözümleme öncesinde oluşturulan kodlayıcılar ön teste tabi tutulmaktadır. Ön testin amacı anket çalışmalarından biraz daha farklıdır. Burada ön testin yapılmasının temel nedeni kodlayıcılar arasında farklı algılamaların olup olmadığını kontrol etmektir. Farklı algılamaların olduğu tespit edildiğinde bu kavramlar yeniden tanımlanmakta ve kodlayıcılar arasındaki farklılıklar en aza indirilmeye çalışılmaktadır (Aziz, 2015, s. 144-145). Ön testte sorunlar, geçerlilik ve güvenilirlik açısından sorun olmadığı gözlemlendikten sonra elde edilen veriler ya istatistik programlarla ya da klasik yöntemlerle çözümlenmektedir. Verilerin çözümlenmesi aşamasında ana amaç, elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşabilmektir. Bunun neticesinde çalışma sonunda ulaşılan veriler anlam kazanmakta, bulgular arasında ilişki kurulabilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar hakkında bilgi verilebilmektedir (Akdenizli, 2012, s. 140).

Sonuç olarak içerik analizi temel de beş adımdan oluşmaktadır. Her bilimsel araştırmada olduğu gibi ilk adım, araştırmanın konusunun belirlenme aşamasıdır. Analizde kullanılacak içeriğin belirlenmesinin ardından analize dahil edilecek dokümanların (yazılı, sözlü, görsel vs.) seçimi yapılmaktadır. Aslında seçilen bu dokümanlar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmanın konusu yani içeriği belirlendikten sonra analizin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için belli kategoriler oluşturulmaktadır. Bu aşama içerik analizin en önemli noktalarından biridir; çünkü analizin geçerliliği ve güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Kategoriler oluşturulduktan sonra belirlenen içerik dahiline kodlama yapılmakta ve yeniden bir okuma süreci başlamaktadır. Son kısımda kodlama ve kategoriler neticesinde elde edilen veriler bilimsel bir zemine dayandırılarak yorumlanmaktadır.

İçerik analizinde sırasıyla yukarıdaki belirtilen aşamalar uygulanırken dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Bunları üç madde de ele alınacak olunursa ilki, oluşturulan kodlamalar, kategoriler yapılan analizle uyum içerisinde olmalıdır. İçerik analizi sırasında oluşturulan kodlarla farklı araştırmacı yeni bir çalışma yaptığında aynı veya benzer sonuçlara tekrar ulaşabilmelidir. Benzer sonuçlara ulaşabildiği takdirde kodlar arasında güvenilirlikten söz edilebilecektir. İkincisi, örneklem seçilirken analiz edilecek materyalin veya dokümanın temsil gücünün yüksek olmasına dikkat edilmelidir. Üçüncüsü, belirlenen kategorilerin araştırmanın amacına, konusuna ve hipotezlerine uygun nitelikte olması gerekmektedir. (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 47). Genel olarak bakıldığında içerik analizi aşamaları ve uygulanma sürecinin diğer bilimsel yöntem ve tekniklerde kullanılan aşamalardan çok farklı olmadığını görmek mümkündür.

Yöntem

Bu çalışma, içerik analizi tekniği kullanılarak iletişim bilimleri ve sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinin uygulama aşamasında nasıl bir yol izlediğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniğiyle hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümlerini inceleyebilmek için içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Merriam, nitel veri analiz sürecinde -görüşmelerin, alan notlarının, elde edilen dokümanların incelenmesinde- içerik analizi tekniğinin kullanıldığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra içerik analizinde mesajların çeşitliliği, sıklığı ve belirlenen bazı sözcük kalıplarının kaç defa kullanıldığı inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır (Merriam, 2018, s. 195). “Olayların, mekanların, stillerin, imajların, anlamların ve nüansların anahtar kelime olarak yer aldığı” noktalarla ilgilenilmektedir (Altheide 1987; akt. Merriam, 2018, s. 196). Bu çalışmada ise nitel içerik analizi kullanılmaktadır.

Evren Örneklem

Her bilimsel araştırmada olduğu gibi içerik analizinde de örneklem evreni temsil edecek nitelikte olmalıdır. Bu nedenle analiz edilecek dokümanların sınırlandırılması gerekmektedir. İçerik analizinde bu sınırlandırmanın yapılabilmesi “nerede, ne zaman, hangi aracıyla, hangi konuda” gibi sorulara cevap verilmesi gerekmektedir (Koçak ve Arun, 2006, s. 24). “Eldeki bilgilere dayanılarak analiz açısından karakteristik özellikler gösteren birimler, olaylar, olgular” alınarak örnekleme dahil edildiği için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 56). Bu araştırmanın evren ve örnekleme belirlenirken de amaçlı örnekleme türü tercih edilmiştir. Bu doğrultuda sosyal bilimler içerisinde sosyoloji ve iletişim bilimleri⁶ alanında hazırlanan Türkçe ve izinli doktora tezlerinin incelenmesine karar verilmiştir. Yüksek öğretim kurumunda yayınlanan ve içerik analizi kullanan doktora tezleri incelenmiştir. Sosyal bilimler içerisinde içerik analizi tekniğini kullanan 1767 doktora tezi bulunmaktadır. Bu doktora tezlerinin yüz atmış dört tanesi İngilizce olarak yazılmıştır ve yirmi sekiz tanesi de izinli değildir. Sosyal bilimler alanında izinli ve Türkçe olarak toplamda 1580 doktora tezi

⁶ Bu çalışmanın evreni ve örnekleminin belirlenmesinde ulusal tez merkezinde yer alan doktora tezleri konu bazlı taraması yapılarak hazırlanmıştır.

bulunmaktadır. Eğitim öğretim alanında çok sayıda tezde içerik analizi yönteminin kullanıldığı görülmektedir. 2013-2021 yılları arasında sosyoloji ve iletişim bilimlerinde bu kriterlere uyan otuz iki doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Sosyoloji alanında sekiz doktora tezi, iletişim bilimleri alanında ise sekiz doktora tezi olmak üzere toplam on altı doktora tezi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümleri içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Doktora tezlerinden elde edilen verilerin içerik analizi tekniği ile çözümleyebilmek için kategorilerden yararlanılmıştır. İçerik analizinde önemli aşamalarından olan kategori oluşturma süreci çalışmayı daha sistematik hale getirmektedir. Bu nedenle doktora tezlerinin yöntem bölümü içerik analizi tekniğiyle değerlendirilirken yedi kategori oluşturulmuştur. Kategoriler şu şekildedir;

- 1) Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi? Yoksa nicel içerik analizi kullanılmıştır.
- 2) İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir?
- 3) Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir?
- 4) Veri analiz sürecinde istatistiki programdan yararlanılmış mıdır?
- 5) İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır?
- 6) Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir ?

İçerik analizi tekniği altı aşamadan oluşmaktadır. Kategori oluşturma içerik analizini etkili bir şekilde kullanmayı sağlayan aşamalardan biridir. Bu nedenle örnekleme dahil edilen doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin incelenmesi sırasında yukarıda belirtilen kategorilerden yararlanılmıştır.

Bulgular

İçerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümü bulgular kısmında belirlen kategoriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Sosyoloji ve iletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezleri iki başlık altında incelenmiştir. Sonuç kısmında elde edilen bulgular neticesinde iletişim bilimlerinde sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin birbirine benzediği ve farklılaştığı noktalar tartışılmıştır.

Sosyoloji Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Bulguları

Sosyoloji alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri belirtmek için S1, S2, S3 şeklinde kodlardan yararlanılmıştır. Sosyoloji alanında yazılan ve içerik analizi tekniğini kullanılan doktora tezlerinin yöntem bölümleri yöntem bölümünde belirtilen kategorileri (Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi, yoksa nicel içerik analizi mi kullanılmıştır? İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir? Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir? Veri analiz sürecinde istatistiki programlardan yararlanılmış mıdır? İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır? Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir?) kapsayacak şekilde analiz edilmiştir.

S1:

Araştırmacı nitel araştırma yöntemi içerisinde kullanılan görüşme tekniğinden yararlanmıştır. Görüşme tekniğinin aşamaları ayrıntılı şekilde çalışmanın yöntem kısmında verilmiştir. Görüşme sorularında açık uçlu ve keşfedici sorular tercih edilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen veriler için nitel içerik analizi kullanılmıştır. MAXQDA programında yararlanılarak içerik analizi yapılırken tümdengelim yöntemiyle kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlara ilişkin açıklamalara yer verilerek listelenmekte ve MAXMaps aracılığıyla temalar oluşturulmaktadır. İçerik analizinde geçerlilik ve güvenilirlik testine dair ifadeler yer almamaktadır. Verilerin çözümlenmesi ve araştırmanın bulgularına ilişkin açıklamalar yapılan bölümde

belirlenen kategori ve kodların düzenlenerek alt kategoriler halinde görüşme verilerine ilişkin analizlere yer verilmiştir. İncelenen doktora tezinde örneklem olarak kartopu tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın yöntem bölümünde örneklem seçimine dair bilgiler yer almamakta ancak katılımcılar hakkında genel bilgiler verilmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları ve problem soruları net bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca nitel veya nicel içerik analizinin yapıldığına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Fakat bulgular kısmında derinlemesine görüşmede elde edilen verilerin niceliksel, tekrara dayanan analizlerden ziyade açıklayıcı betimsel analizlere yer verilmektedir.

S2:

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış, veri analizi için içerik analizinden yararlanılmıştır. “Araştırmanın katılımcı grubu” olarak bir başlık altında katılımcılara ve örnekleme dair bilgiler verilmiştir. Nitel araştırma örneklem türlerinden amaçlı örneklemin alt grubunda yer alan kartopu örneklem tercih edilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analiz kısmında kategorilerden bahsedilmektedir. Görüşme formunda yer alan yirmi soru “şemsiye kategori” olarak belirlenerek alt kategoriler oluşturulmuştur. NVivo programı aracılığıyla kategorilendirme ve gruplandırma işlemlerinin analizin daha kolay yapılabilmesine imkan sağladığı belirtilmiştir. Bu program aracılığıyla şekil ve grafikler oluşturulmuş, verilerin analizi sırasında ana ve alt kategorilerde ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Son olarak dört ana kategori ile analize devam edilmiştir. Bulgular kısmında oluşturulan bu ana kategorilere göre derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler sınıflandırılarak yorumlamalara yer verilmiştir. Analizin güvenilirliğine dair bilgi verilmemiştir.

S3:

Nitel araştırmanın yorumlayıcı paradigması çerçevesinde bir saha çalışması yapılmıştır. Nitel araştırmada yer alan beş nitel yaklaşımdan biri olan durum çalışmasıyla ele alınan konu kavrama, yorumlama ve keşfetme yoluna gidilmiştir. Nitel bir çalışma olması sebebiyle olasılıklı örneklem türünün kullanılmasının daha uygun olduğu belirtilerek atıflarla desteklenmiştir. Nicel ve nitel araştırmada örneklem seçiminde oluşan ayrımlara da değinilmiştir. Çalışmada olasılık dışı örnekleme içinde yer alan amaca yönelik örneklem seçilmiştir. Örneklem belirlenirken hangi kriterlerin dikkate alındığı detaylı şekilde açıklanmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem kullanıldığı belirtilmiştir.

Veri toplama sürecinde görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme sırasında soruların yapılandırılmamasına özen gösterilerek yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır. Saha, gözlem notları ve görüşme içerikleri, içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Çalışmada kategorik içerik analizi ve anlatı analizi olmak üzere içerik analizinin iki türü kullanılmakta ve nasıl yapıldığına dair açıklamalara yer verilmektedir. Araştırmanın bulguları kısmında içerik analizinin aşamaları dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. Yöntem kısmında nitel veya nicel içerik analizinin kullanıldığına dair ifadeye yer verilmemektedir. İçerik analizi sırasında bir programdan yardım alınıp alınmadığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca içerik analizinin bir aşaması olan güvenilirliği ölçmeye dair bilgi verilmemektedir.

S4:

Araştırmacı yöntem kısmına giriş yaparken nitel araştırma nedir? Sorusuna cevap verecek bir açıklama yaptıktan sonra hangi konularda nitel araştırmanın iyi bir seçenek olacağına dair bilgi vermektedir. Araştırmada fenomenoloji nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın problemi bir başlık altında ayrıntılı şekilde tanımlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini İstanbul merkez ilçelerinde yaşayan altmış beş yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Altmış beş yaş üstü bireylerin yoğunlukta olduğu on bir merkez ilçe seçildiği belirtilmektedir. Bu durum örneklem seçiminde etkili olan unsurları görmemize yardımcı olmaktadır. Nitel araştırmalarda genelde amaçlı örneklem modelinin kullanıldığını buna istinaden kartopu örneklem türünün

seçildiği belirtilmektedir. Bu örneklem türünün neden seçildiğine dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca katılımcılara dair bilgilerin yer aldığı tablolara da yer verilmiştir. Veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşme tercih edilerek yarı yapılandırılmış soru formu oluşturulmuştur.

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğine katkı sağlayacağı düşüncesiyle derinlemesine görüşme tekniğinin yanında içerik analizinin kullanıldığı belirtilmektedir. Araştırma da içerik analizi mülakat tekniğini destekleyici bir araç olarak kullanılmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Çünkü görüşme esnasında öncesinde kestirilemeyen noktalara değinilmek amaçlanmaktadır. Mülakat sorularının hazırlık aşamasında pilot çalışma yapılmıştır. Otuz kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Verilerin analizi kısmında kategorik içerik analizi kullanıldığı belirtilmektedir. Analiz için kod ve kategorilerin oluşturulması, ardından araştırma problemi ile bağ kurularak literatür birleştirme ve yorumlama yapılması neticesinde içerik analizinin tamamlandığı ifade edilmektedir. Araştırmanın yöntem kısmında güvenilirliğine dair bir açıklama getirilmemiştir.

S5:

Araştırmacı dönemselsel olarak ayırdığı romanları incelemek amacıyla nitel içerik analizini kullanmaktadır. Araştırmacı nitel ve nicel içerik analizinin farklarına değinerek içerik analizini tanımlamakta ve avantaj, dezavantajlarını ele almaktadır. Ayrıca içerik analizinde kodlama ve kategori yapmanın önemine dikkat çekmektedir. Analizlerde romanları dönemlerine göre dört grupta toplamaktadır. Her dönem için iki kategori belirlemede, alt kategoriler oluşturulduğu ifade edilmektedir.

Araştırmacı çalışmanın yöntemi ve organizasyonu başlığı altında içerik analizinde kullanacağı romanların seçim sürecinin detaylı şekilde açıklamaktadır. Çalışmanın örneklemini on dönemselsel roman oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ve neden içerik analizi kullanıldığına dair bilgileri de görmek mümkündür. Araştırmanın son bölümünde belirlenen kategoriler çerçevesinde analizler tamamlanmıştır. Güvenirlige dair bilgi verilmemiştir.

S6:

Araştırmacı yöntem bölümünde ilk olarak nitel ve nicel araştırma arasındaki ayrıma değinmiştir. Ayrıca: Nitel araştırma nedir? Sorusunu açıklamaktadır. Araştırmada, Göç konusunu ele aldığı için nitel araştırmanın daha uygun olduğunu açıklayan şu ifadelere yer vermiştir ve göç ve göçmenliğe dair değinilen noktalar tek tek belirtilmektedir.

Çalışmada araştırma deseni olarak durum çalışması içinde yer alan bütüncül çoklu durum deseni tercih edilmiştir. Araştırma verileri, görüşme tekniğiyle toplanmaktadır. Amaçlı örneklem türlerinden olan kartopu örneklem çeşidi kullanılmıştır. Araştırmada, pilot çalışma yapılarak görüşmeler belirlenmiştir. Toplamda üç kuşak belirlenmiş ve her kuşaktan on beş katılımcı olmak üzere toplam kırk beş katılımcı ile görüşmenin yapılması planlanmış ancak karşılaşılan problemler neticesinde otuz sekiz kişi ile görüşme yapılmıştır.

Veri toplamada derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yardımcı teknik olarak katılımcı gözlem ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Asıl veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Görüşme sırasında ses kaydı alınmış ses kaydına izin vermeyen kişilerin görüşmeleri not alınarak veriler toplanmıştır. Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artıracak düşüncesiyle veri toplama teknikleri çeşitlendirilmek istenmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğinin yanı sıra katılımcı gözlem ve içerik analizi tekniğinden de yararlanılmıştır. Çalışmada neden derinlemesine görüşme tekniği kullanıldığı açıklanmakta ve görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin detaylı bilgiye yer verilmektedir.

Bu araştırmada içerik analizi, derinlemesine görüşmede elde edilen verilerin analizinde kullanılan bir araç olmaktan ziyade göç temalı çalışmaya uygun resmi belgelerin, katılımcılardan alınan resimler ve belgeseller seçilerek içerik analizi yapılmıştır. Böylece görüşmeler esnasında alınan bilgiler ve içerik analizi sırasında elde edilen bilgiler arasında karşılaştırma imkânı doğmuştur.

“Veri analizi tekniği ve raporlaştırma” başlığı altında “Betimsel Analiz” ve “Tematik/Kategorik İçerik Analizi” kullanıldığı ifade edilmektedir. Betimsel ve kategorik içerik analizine dair detaylı bilgilere yer vermekte ve araştırmacının kendisi içerik analizinde izlediği aşamaları da aktarmaktadır. İlk aşamada betimsel içerik analiz tekniğini kullandığını ikinci aşamada tematik içerik analizini kullandığını ve hazır kod listesi ve kategorileştirme süreciyle analizini tamamladığını belirtmektedir.

İnandırıcılık, tutarlılık, teyit edilebilirlik ve transfer edilebilirlik kavramlarına değinerek detaylı açıklama yapılmaktadır. Çoklu teknik kullanımının araştırmacının güvenilirliğini artırdığı belirtilmektedir. Araştırmada Amaçlı örneklem tercih edilmesi, kartopu örneklemin kullanılması, örneklemin evreni temsil edecek nitelikte olması, veri doygunluğuna ulaşılması gibi hususların araştırmacının güvenilirliğini etkileyeceği dile getirilmektedir. Araştırmacının güvenilirliğine bu bilgilerin yanı sıra araştırmacının sınırlılıkları ve etik sorunlarına değinilmektedir.

Araştırmacının bulgular kısmında tablo halinde kullandığı kodları, ana ve alt kategorileri tablo halinde sunarak tematik içerik analizini tablolaştırılmıştır. Derinlemesine görüşmeden elde ettiği verileri betimsel içerik analiziyle değerlendirmiştir.

S7:

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği ile yirmi dokuz kişiyle görüşme sağlandığı belirtilmektedir. Derinlemesine görüşme öncesi pilot çalışma yapılmıştır. Derinlemesine görüşmede elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Analiz için MAXQDA programı kullanılmakta ve kodlamalar oluşturulmuştur. Kodlama aşamasında programda yararlanılarak benzer temalar bir arada toplanmakta ve üst temalar oluşturulmaktadır. Literatür taramasında yararlanılarak bazı temalar oluşturulsa dahi bu temaların analizde kullanılıp kullanılmayacağı sahadan elde edilen veriler aracılığıyla belirlenmiştir. Belirlenen temalara ilişkin detaylı açıklamaya yer verilmekte, hangi temanın hangi temayla kodlanacağı açıkça belirtilmektedir. Temaların kategorizasyon süreci tamamlandıktan sonra kodlama sürecine geçilmiştir. Bulgular kısmında belirlenen kod ve kategoriler aracılığıyla değerlendirme yapılmıştır. İçerik analizinin hangi türünün kullanılacağına ve güvenilirliğe dair bilgi verilmemiştir. Ayrıca kullanılan örneklem türü de belirtilmemiştir.

S8:

Araştırma da nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. “Nicel araştırma yöntemlerinden “bağıntısal/ilişkisel model”, nitel araştırma yöntemlerinden “betimsel analiz ya da içerik analizi” modeli tercih edilmiştir. Bu iki araştırma türünün neden bir arada kullanıldığına dair bilgiler verilmiştir. Araştırmacının yöntem kısmında ayrı olarak evren ve örneklem başlığı altında bağıntısal model nicel araştırma deseni için tabakalı örneklem seçildiği belirtilmekte ancak içerik analizinin örnekleme dair bilgi verilmemektedir. Veri toplama teknikleri başlığı altında içerik analizinde kullanılacak dokümanlar belirtilmektedir. Verilerin işlenmesi ve yorumlanması başlığı altında içerik analizine dair tanımlamaya yer verilmektedir. İçerik analizinde MAXQDA programının kullanıldığını ve kodlar ve alt kategorilerin oluşturulduğu açıklanmaktadır. Araştırmacı, Bulgular kısmında toplanan belgelerin içeriklerinde kesitler sunarak çalışmasını desteklemiştir. Etik kurallara değinilmektedir.

İletişim Bilimleri Alanında Hazırlanan Doktora Tezlerinin Bulguları

İletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan tezleri belirtmek için T1, T2, T3 şeklinde kodlardan yararlanılmıştır. İletişim bilimleri alanında yazılan ve içerik analizi tekniği kullanılan doktora tezlerinin yöntem bölümleri, yöntem bölümünde belirtilen kategorileri (Örnekleme dahil edilen doktora tezlerinde nitel mi, yoksa nicel içerik analizi mi kullanılmıştır? İçerik analizinde kullanılan örneklem türü nedir? Örneklem seçimine dair bilgiler verilmiş midir? Veri analiz sürecinde istatistiki programlardan yararlanılmış mıdır? İçerik analizi tekniğinin kullanımı için kodlama cetveli ve kategorilerden yararlanılmış mıdır? Veri çözümleme yöntem ve sonuçları ifade edilmiş midir?) kapsayacak şekilde analiz edilmiştir.

T1:

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Dizgisel (tesadüfi) örneklem türü kullanılmıştır. Örneklemin nasıl seçildiğine dair bilgiler verilmiştir. Araştırma için seçilen iki dergilerin on yıllık toplam elli sayısı örneklem olarak seçilerek içerik analizi tekniğiyle analiz edilip yorumlanmıştır. Verilerin toplanması başlığında içerik analizinin ne olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Nitel ve nicel içerik analizinin birlikte kullanıldığı belirtilmektedir. İçerik analizinde kategori ve kodlamalardan yararlanılmıştır. İçerik analizi yapılırken hangi sorulara cevap arandığı öncesinde belirlenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğine dair bazı bilgiler verilmektedir. Çalışmada sekiz dergi üzerinden %10'luk kısma bir ön test yapılmıştır. Sonrasında örneklemin tümü belirlenen kodlarla kodlanmış ve "güvenirlilik derecesi için Cohen's Kappa katsayı hesaplanmıştır. Çalışma için **Cohen's Kappa katsayı 0.92** gibi yüksek bir güvenirlilik derecesine sahip" olduğu belirtilmiştir.

T2:

Araştırmanın örneklemini bir internet sitesinin üretmiş olduğu görseller oluşturmaktadır. Neden bu internet sitesinin örneklem olarak seçildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. İnternet sitesinde yer alan dokümanlar iki ana kategoride ele alınarak incelenmektedir. Çalışmada netrografi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme ile nitel verilerin toplanması amaçlanırken içerik analizi ile nicel verilerin toplanması amaçlanmaktadır. Netrografik yöntemin, ne ve nasıl olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Bilimsel çalışmada etik problemlere yol açılacak durumlardan bahsedilmektedir. Araştırmacının içerik analizini kullanmasındaki temel amaç, site içerisinde yer alan içerikleri belirli kod ve kategorilerle araştırılmak istenen konunun geniş çerçevede resminin çizilmesine olanak sağlamaktır.

İçerik analizine dair literatürdeki tanımlamalara yer verilerek iletişim alanındaki kullanımları ve içerik analizinin aşamaları açıklanmıştır. Araştırmada kodlama cetveli oluşturulmuştur. Kodlar ve kategoriler ayrıntılı bir şekilde tablo halinde verilmiştir. Bulgular kısmında veriler sayısallaştırılarak tablo ve grafik halinde sunulmuştur.

T3:

Araştırmanın evrenini altı yüz elli bin konu ve kırk milyon mesajdan oluşan tecilli bir site oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem aracılığıyla belirlenen portal ve forum içerikleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bakıldığında araştırmanın evren ve örnekleme dair detaylı bilgi verildiği görülmektedir. İçerik analizinin aşamalarına, literatürdeki karşılığına dair açık ve net bilgiler verilmiştir. Kategorik içerik analizi kullanılmıştır. Ana ve alt kategoriler çalışma içerisinde belirtilmiştir. İçerik analizindeki görsel metinlerin kodlama sürecini zorlaştırdığı dile getirilmektedir. Güvenirlilik ve geçerlik konularına dair bilgi bulunmamaktadır. Bulgular kısmında belirlenen kategorilere ilişkin sitede yer alan portal ve forumlar sayısallaştırılarak analiz edilmektedir.

T4:

Araştırmanın ana ve alt problemleri maddeler halinde açıklanmıştır. Araştırma desenini durum (örnek olay) çalışması oluşturmaktadır. Araştırma deseninin ne demek olduğu ve durum çalışmasının neden seçildiğine dair bilgiler verilmektedir. Araştırma tekniği olarak içerik analizi seçilmiştir ve başka bir teknikten

yararlanılmamıştır. Araştırmanın yöntem kısmında içerik analizi ve nitel araştırmaya dair bilgiler verilmektedir. Bu araştırmada içerik analizi altı farklı ülkede twitter hashtag üzerinden oluşturulan hashtag üzerinden yapılmaktadır. Ortak dil olarak İngilizce belirlenmiştir. Her ülke için konuya uygun bir hashtag seçilmiştir. Her bir Hashtag için Kitlesele olarak yoğunluğun olduğu zaman dilimi tercih edilmiştir. Araştırmanın metodoloji kısmında evren ve örneklem başlığı altında ayrıntılı bilgi verilmesinden amaçlı örneklemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak araştırmacı amaçlı örneklemin ne olduğunu ve ne için kullandığını cümlelerle ifade etmeyi tercih etmemiştir.

Konuya ilişkin kodlar belirlenmekte ve bu kodlara ilişkin tablo oluşturulmaktadır. İlk tabloda elli beş alt kategori oluşturulmuştur. İkinci kod tablosunda ise yüz kırk sekiz alt kategori oluşturulmuştur. Üçüncü kod tablosu da araştırmadan elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur. Dört ana kategoride yüz altı alt kategori oluşturulmuştur. Tematik kodlama yaparken konuların kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Analizin güvenilirlik ve geçerliliğine dair kurallar üzerine bilgi verilmemektedir.

T5:

Araştırmada nitel içerik analizi ve eleştirel söylem analizi kullanılmakta ve neden tercih edildiği açıklanmaktadır. Çalışmada resmi bir kurumun tutanakları incelenmektedir. Nicel ve nitel içerik analizinin benzer ve farklı noktalarına değinilerek açıklamalarda bulunulmuştur. Araştırmada nitel içerik analizinin kullanılması nedeniyle tümevarımsal kategoriler oluşturulmuştur. İçerik analizi için yedi ana kategori kullanılmıştır. Her bir kategori için alt kategoriler oluşturulmuştur. Bulgular kısmında oluşturulan bu kategoriler çerçevesinde analiz yapılmıştır.

Analiz için MAXQDA programından yararlanılmaktadır. Programın işleyişi hakkında bilgi verilerek içerik analizini kolaylaştıran etmenlerin varlığına dikkat çekilmektedir. Bu program hakkında detaylı bilgiye yer verilmekte ve kategori, kodlama işlemi yapılırken kolaylık sağladığı için tercih edildiği belirtilmektedir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kategori kapsamının geniş çerçevede tanımlanmasına, elde edilen verilerin gruplandırılmasında kategorilerin benzerlik göstermesine özen gösterildiği belirtilmektedir. Ayrıca araştırmacı "*farklı zaman dilimlerinde iki kez kodlanan verilerin güvenilirliğini ölçmek için Poindexter ve Mc Combs'un kodlayıcılar arası uyum formülü*"⁷ kullanmıştır."

T6:

Araştırmada nitel içerik analizi ve meta-etnografi yöntemleri tercih edilmiştir. Nitel içerik analizinin ne olduğu ve ne işe yaradığına dair bilgiler verilmektedir. Ardından nitel ve nicel içerik analizinin farklarına değinilmektedir. Nitel içerik analizinde tematik analiz ve tematik kodlama kullanıldığı ifade edilmekte ve tematik kodlama ve analiz hakkında bilgiler verilmektedir. Araştırmanın yöntem bölümünde oluşturulan sekiz koda yer verilmektedir. Microsoft Excel programında yararlanılarak analizler yapılmıştır. "**Krippendorff'un Alfa katsayısına**"⁸ göre güvenilirlik katsayısı 0,96 olduğu belirtilmektedir. Oluşturulan kodlara göre analiz gerçekleştirilmekte ve bulgular tablolar halinde sunulmaktadır.

T7:

Araştırma seçilen magazin dergileri üzerinden tüketim kültürünü hakkında bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın varsayımları maddeler halinde ele alınmaktadır. Araştırma yöntem ve tekniği için içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizinin avantajlarından bahsederek neden bu tekniğin

⁷ Poindexter ve Mc Combs'un kodlayıcılar arası uyum formülüne ulaşmak için Poindexter, P. M., McCombs, M. E. (2000). Research in mass communication. Boston: Bedford / St. Martin's kitabına başvurulabilir.

⁸ **Krippendorff'un Alfa katsayısı** hakkında bilgi edinebilmek için Krippendorff, Klaus. (2004). Content Analysis: An Introduction to Its Methodology, Thousand Oaks: Sage. Kitabına başvurulabilir.

kullanıldığına ilişkin bilgiler verilmektedir. Analiz edilecek dergilerinin yayın tarihlerine sınırlama getirilerek araştırmanın kapsamı oluşturulmuştur. Toplamda beş derginin belirlenen dönemlerdeki sayıları araştırmaya dahil edilmiştir. Nitel ve nicel içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Yayınlanan dergilerin yüz sayısı içinden yirmi dört sayısı, bu yirmi dört sayıdan da dördü örnekleme dahil edilmiştir. Nitel araştırmada genel itibarıyla amaçlı örneklem tercih edilmesinden dolayı sıralı örneklem türü çalışma için uygun görülmüştür. Evren ve örnekleme dair ayrı bir başlık açılarak detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Nicel içerik analizi için on adet anahtar kavram seçilmiştir. Ayrıca kelimelerden nicel veriler elde edebilmek için SPSS programından yararlanılmıştır. Bu program aracılığıyla frekans analizi yapılmıştır. Araştırmanın varsayımlarını sınavabilmek için bazı başlıklar bağımsız değişken olarak kullanılarak F testi yapılmıştır. Dönemler arasında farklılıkların meydana gelip gelmediğine ilişkin post-Hoc analizi yapılmıştır. Güvenirlik konusunda açıklama getirilmemiştir.

T8:

Futbol takımlarının üç farklı sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımları inceleme konusu haline getiren bu çalışma içerik analiz tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırılmak istenen konu hakkında derinlemesine bilgi edinilmesini sağlayan içerik analizi tekniğinin nasıl tanımlandığına ve niçin bu tekniğin kullanıldığına dair bilgiler verilmektedir. Bu araştırma Hansen'ın altı adımlı içerik analizi yaklaşımı örnek alınarak hazırlanmıştır. Çalışma için kategoriler belirlenerek kodlama yönergesi oluşturulmuştur. Bu yönerge içerisinde on soru yer almaktadır. Oluşturulan kodların güvenilirliğinin sağlanması amacıyla şu formül kullanılmıştır; *“kodlayıcıların görüş birliği sağladığı kodlama sayısı / kodlayıcıların görüş ayrılığı kodlama sayısı + kodlayıcıların görüş birliği sağladığı kodlama sayısı”*

Araştırmanın evren ve örneklemini açıklamak amacıyla ayrı bir başlık oluşturulmuştur. Bu başlık altında içerik analizinin örnekleme belirlenirken “ne zaman, nerede, hangi aracıyla, hangi konuda” gibi sorulara açıklık getirilmekte ve örneklem ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir. Belirlenen kodlama çizelgesi doğrultusunda aktarılan veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Anket tekniği çalışmaya yardımcı ve tamamlayıcı unsur olarak görülmekte ve içerik analizinin yanında çevrimiçin anket tekniğinden yararlanılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma Türkiye’de sosyoloji ve iletişim bilimleri alanında içerik analizi tekniği kullanılarak hazırlanan doktora tezlerinin yöntem bölümlerinin incelenmesi ile içerik analizi tekniği hakkında çıkarımda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, nitel içerik analizi kullanılarak 2013-2021 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurumunda izinli olarak yayınlanan Türkçe doktora tezlerinden on altı tanesi taranmıştır. Belirlenen kategoriler doğrultusunda analiz yapıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır;

İçerik analizi temelde altı aşamadan oluşmaktadır. İlk aşaması araştırma probleminin saptanmasıdır. Doktora tezlerinde araştırmanın problemi genellikle maddeler halinde net, anlaşılır şekilde ifade edilmiştir. Tezlerin yöntem bölümünde araştırma sorunu ve alt problemleri araştırmanın önemi, amacı ve konusu ayrı bir başlık olarak yer almakta ve detaylı olarak açıklanmaktadır. İçerik analizinin ikinci aşamasında evren ve örneklem yer almaktadır. Örneklemin belirlenebilmesi için araştırma konusunun kapsadığı evren sınırlandırılmalı ve çalışmalarda evren ve örnekleme değinilmelidir. İncelenen bazı doktora tezlerinde örneklem hakkında detaylı bilgi verilirken bazılarında genel bilgiler ya da katılımcılara ait bilgiler verilmektedir. İçerik analizi nitel araştırma içinde yer alması nedeniyle doktora tezlerinde amaçlı örneklem türleri tercih edilmektedir. Hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi ve görüşme tekniğini bir arada kullanan araştırmacılar görüşmeciyeye daha kolay ulaşabilmek için kartopu örnekleme kullanmayı daha fazla tercih etmektedir.

İçerik analizinin nicel ve nitel olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Genel olarak nicel içerik analizi akademik çalışmalarda daha çok tercih edilmekte ve analize ait veriler tablolar halinde sunulmaktadır. İncelenen doktora tezlerinde nitel içerik analizinin de tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında sosyoloji alanında hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi derinlemesine görüşme ve mülakat verilerinin analizinde yardımcı bir teknik olarak kullanılmaktadır. Veriler, sayısallaştırmaktan ziyade betimsel olarak analiz edilmekte ve derinlemesine analiz ile nitel içerik analizinin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. İletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde ise içerik analizi yardımcı bir teknik olmamakta ve ana teknik olarak kullanılmaktadır. İnternet sitesi, dergi, gazete, reklam filmleri gibi pek çok farklı doküman içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir. Nitel ve nicel içerik analizinin bir arada kullanıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. İletişim bilimlerinde hazırlanan tezlerde içerik analizinin hangi türü kullanıldığı ve neden tercih edildiği daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Nitel içerik analizini kullandığı belirtilen tezlerde kategorik ve betimsel içerik analizinin olduğu görülmektedir. Sosyoloji anabilim dalında hazırlanan tezlerle iletişim bilimlerinde hazırlanan tezler kıyaslandığında iletişim bilimleri alanında hazırlanan doktora tezlerinin içerik analizinin her bir adımının detaylı olarak açıklandığı ve daha sistematik bir şekilde uygulandığı dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında iletişim bilimleri ve sosyoloji alanındaki bilim uzmanlarında içerik analizi tekniğinin anlaşılması ve uygulanması noktasında farklılıklar oluştuğunu söylemek mümkündür.

İçerik analizinin olmazsa olmaz bir aşaması olan kodlama ve kategori oluşturma süreci incelenen doktora tezlerinin hepsinde çalışma öncesinde oluşturulmakta ve analiz sürecinde ekleme, çıkarma yapıldığı belirtilmektedir. Kodlama ve kategori oluşturmak için nitel veri analiz programlarından yararlanan çalışmalarda mevcuttur. Doktora tezlerinde bu programlardan yararlanan araştırmacılar daha çok MAXQDA nitel veri analiz programını tercih ettiği görülmektedir. Bu tür programlar kodlama ve kategori oluşturma sürecini daha kolay ve sistemli bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır. İncelenen doktora tezlerinde özellikle de iletişim alanında hazırlanan tezlerde içerik analizinin üçüncü aşaması olan kodlama ve kategorizasyon süreci detaylı şekilde açıklanmakta ve oluşturulan kategoriler araştırmanın yöntem kısmında belirtilmektedir.

Nitel araştırmalarda diğer araştırma türlerinde olduğu gibi ortaya konulan bilgi tekrarlanabilir ve test edilebilir olmalıdır. İçerik analizinde güvenilirliğe dair en önemli nokta, analiz edilen dokümanların farklı araştırmacılar için ulaşılır nitelikte olması, diğeri ise oluşturulan kodlardan elde edilen verilerin farklı araştırmacıların aynı kod veya kategorilerle benzer sonuçlar elde edilebilmesidir. İncelenen bazı doktora tezlerinde güvenilirliğe dair hiçbir bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Birden fazla tekniğin bir arada kullanılması ile benzer sonuçlara ulaşmanın güvenilirliği arttırdığı belirtilmektedir. Araştırmanın bulgular kısmında içerik analizi ve kullanılan diğer teknikler aracılığıyla elde edilen veriler değerlendirilmektedir. Elde edilen bulguların literatüre ve alana dair katkılarına değinilmektedir.

Genel olarak bakıldığında iletişim bilimlerinde hazırlanan doktora tezlerinde içerik analizi yöntemi tek başına daha sık kullanılmaktadır. Sosyoloji alanında ise yardımcı teknik olarak kullanılmakta ve genellikle görüşme tekniğiyle elde edilen dokümanların çözümlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmaktadır. İletişim bilimleri alanında hazırlanan tezlerde içerik analizine dair daha kapsamlı ve detaylı bilgiye ulaşmak daha olası bir durumdur. Doktora tezlerinin yöntem bölümlerinde dikkat edilmesi gereken unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür; araştırmanın evren ve örnekleme çalışma konusu yansıtacak büyüklükte olmalı, evren ve örnekleme dair daha detaylı bilgiler verilmeli hangi örneklem türü kullanıldığı, neden tercih edildiği belirtilmelidir. İçerik analizinin hangi türü tercih edildiği açıklanmalıdır. Analizde kullanılacak kod ve kategorilere yöntem kısmında yer verilmelidir. İçerik analizinde güvenilirlik konusuna daha fazla özen gösterilmelidir.

Kaynakça

- Akdenizli, B. (2012). İletişim bilimlerinde araştırma yöntemleri yazılı metin çözümleme. Ö. Güllüoğlu (Ed.), *Gazete haberciliğinde içerik çözümleme yöntem ve tekniği: sunum ve temsil üzerine bir uygulama ve değerlendirme* (s.133-162) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Berg, L. B. ve Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (H. Aydın, Çev.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. ve Creswell, D. J. (2021). *Araştırma tasarımı nitel, nicel, karma yöntem yaklaşımları*. (E. Karadağ, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fiske, J. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kurumsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gül, S. S. ve Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde söylem ve içerik analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 181-198. <https://doi.org/10.30794/pausbed.803182>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örnekleme sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177956>
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Neuman, L. W. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (A. Tüfekci Akca, S. N. Şad, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Silverman, D. (2018). *Nitel verileri yorumlama*. (E. Dinç, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76. Erişim adresi: <http://busbed.bingol.edu.tr/tr/pub/issue/29514/400435>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

- Yıldırım, B. (2015). İçerik analizi yönteminin tarihsel gelişimi uygulama alanları ve aşamaları. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler uygulama ve örneklerle* (s. 105-154) içinde. İstanbul: Literatürk Academia.
- Yüksel, E. (2019). Türkiye'de iletişim araştırmalarında içerik analizi uygulamaları, sorunlar ve çözüm önerileri. *International euroasia congress on scientific researches and recent* (s. 134-152) içinde. Bakü: Hazar Üniversitesi.

Extended Abstract

Purpose

This study aims to determine how doctoral dissertations prepared using content analysis techniques follow in the implementation phase. This study aims to determine how doctoral dissertations prepared using content analysis techniques follow in the implementation phase. Then, it examines the question of how content analysis is applied in the theses prepared through the theses in the sample for both disciplines. In this way, the differences that may occur in the implementation of content analysis will be determined, and what should be done in terms of method and technique will be suggested.

Design and Methodology

This study is applied research using the content analysis technique. It tries to describe the studies in its sample with the content analysis technique. While determining the universe and sample of the study, the purposive sampling type was preferred. In this direction, it was decided to examine the Turkish and authorized doctoral theses prepared in sociology and communication sciences within the social sciences. Doctoral theses published in a higher education institution and using content analysis were examined. There are 1767 doctoral theses using content analysis techniques in social sciences, and one hundred sixty-four of them were written in English, and twenty-eight are not allowed. There are a total of 1580 doctoral dissertations in the field of social sciences in Turkish and on leave. It is seen that the content analysis method is used in many theses in the field of education. It has been determined that thirty-two doctoral theses in sociology and communication sciences meet these criteria. A total of sixteen doctoral theses, eight of which are in the field of sociology and eight in the communication sciences, constitute the research sample. While the method section of the doctoral theses was evaluated with the content analysis technique, seven categories were created.

Findings

The content analysis method is used more frequently in doctoral dissertations prepared in communication sciences. In sociology, it is used as an auxiliary technique, and the content analysis technique is generally used in the analysis of documents obtained by the interview technique. It is more likely to reach more comprehensive and detailed information on content analysis in theses prepared in the field of communication sciences.

Research Limitations

The content of this study is limited to Turkish theses prepared with content analysis in both areas. The methods of using the appropriate technique of the theses prepared with content analysis in two social science fields (sociology and communication) were examined. In terms of the application of content analysis, it may require

reconsideration and examination as the subject of more comprehensive research. Therefore, the results of the thesis evaluation that have been used and samples should be evaluated within the scope of sociology and communication fields.

Implications

It is possible to list the elements to be considered in the method sections of doctoral theses as follows; The universe and sample of the research should be large enough to reflect the subject of the study, and more detailed information should be given about the population. The model, sample type, and why it was preferred should be stated. The reason for which type of content analysis is preferred should be explained. The methods section should include the codes and categories to be used in the analysis. More attention should be paid to reliability in content analysis.

Originality/Value

The evaluation results highlighted by the content analysis and the recommendations created are Important for creating Value in all reporting processes.

Araştırmacı Katkısı: Osman METİN (%50), Şükriye ÜNAL (%50).